

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri

Russian Federation–Iran Relations in the Post-Cold War Era

Emel KAHRAMAN*

Öz

Bu makalenin amacı Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu (RF) ile İran arasındaki ilişkileri özellikle askerî, güvenlik, ekonomi ve enerji boyutları temelinde ele almaktır. Makalede öncelikle iki ülke arasındaki güvenlik ilişkileri tarihsel olarak ele alınmış ve bu başlık altında askerî ilişkilere kısaca değinilmiştir. Özellikle 2012 yılından sonra dünya gündemini meşgul eden/etmeye devam eden Suriye meselesi ile iki ülke ilişkilerinin daha da kuvvetlendiği vurgulanarak bunun sebepleri ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Ekonomi ve enerji alanında gelişime açık olan ilişkilerdeki temel çatışma noktalarının ise Hazar'ın Statüsü konusu ve Avrupa, Türkiye ve Balkanlar gibi pazarlarda başat enerji tedarikçisi olma talebi olduğu belirtilmiştir. İran'ın nükleer çalışmalarında büyük katkısı olan RF'nin İran ile 2015 Temmuz'unda imzalanan ve nükleer sorunu diplomatik yollarla çözme yolunu açan anlaşma sonrasında hem kazanımları olacağı, hem de endişe duyduğu noktalar olduğu vurgulanmıştır. Makalede son olarak Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kapsamında iki ülke ilişkileri ele alınmıştır. Sonuç olarak, makale RF ve İran'ın buldukları bölgede çatışan çıkarlara sahip olmalarına rağmen ortak işbirliği konularında

29

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 12

Sayı: 24

* Uzman, Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ofisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler A.B.D. Doktora Öğrencisi,
e-posta: ekahraman@akdeniz.edu.tr.

yakınlaşmalarını sürdüreceklere tezini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Rusya Federasyonu (RF), İran, İran Nükleer Çalışmaları, Hazar'ın Statüsü, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ).*

Abstract

The purpose of this article is to analyze the relations between Russian Federation (RF) and Iran in the Post-Cold War Era in terms of military, security, economic and energy aspects. Firstly, security relations between the two countries are described historically and military relations are discussed briefly. By emphasizing that the relations between two countries were further strengthened due to the Syrian issue which has occupied and will continue to occupy the world agenda especially after 2012, the reasons of this issue are studied in detail. It is stated that the fundamental conflict points are the status of the Caspian Sea and demand of the dominant energy supplier in markets such as Europe, Turkey, and Balkans within the scope of the relations which are open for improvement in the field of economy and energy. It is also emphasized that the RF, which has great contributions to the Iran's nuclear work, will have benefits but also have some points of concern after the agreement solving the Iran nuclear issue diplomatically, signed in July 2015. Finally, the relations between RF and Iran within the scope of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) are discussed. As a consequent, this article claims that the RF and Iran will continue to approach each other in mutual cooperation areas, despite having conflicting interests in the region.

Keywords: *Russian Federation (RF), Iran, Iran Nuclear Issue, Status of the Caspian Sea, Shanghai Cooperation Organization (SCO).*

1. Giriş

Rusya Federasyonu (RF) açısından, İran, bölgesel politikalar şekillendirilirken her dönem stratejik bir ülke olmuştur. Tarihsel olarak RF-İran ilişkilerinde çoğunlukla rekabet olsa da, özellikle Soğuk Savaş Sonrası dönemde RF'nin yeni politik tanımlamaları, İran'ın ABD ve Batı tarafından yalnızlaştırma politikaları, iki ülke arasındaki coğrafi

yakınlık ve ortak bölgesel çıkarların da etkisiyle, RF ve İran, bölgesel ve nükleer enerjiyle ilgili konularda bir araya gelebilmiştir.¹ Soğuk Savaş sonrası dönemde, İran, RF'nin Orta Asya'ya yönelik politikalarında belirleyici bir rol oynamıştır. İran ise, aynı dönemde çoğu kez “güvenlik kaygıları” nedeniyle RF ile yakınlaşma içerisine girmiştir.

Putin'in 2000'li yıllarda RF'nin uluslararası sistemde daha sözü geçen büyük ülke konumunu tekrar yakalaması için geliştirdiği stratejiyle birlikte, RF'nin İran ile temasları daha da artmıştır. Bahsi geçen dönemde nükleer çalışmaları nedeniyle ABD ve Batılı ülkeler tarafından ekonomik ve siyasi yaptırımlarla karşılaşan İran için de, RF, bölge ve dünya politikalarında iş birliği yapabileceği yegane ülke olarak ortaya çıkmıştır. Yine bu iş birliği alanlarındaki iletişim kuvvetlenirken Suriye meselesiyle birlikte ikili ilişkiler “stratejik ortaklık” düzeyine çıkmıştır. İki ülkenin küresel düzeyde Avrupa, Türkiye ve Balkanlar gibi pazarlarda başat enerji tedarikçisi olma talepleri ve Hazar'ın Statüsü konusu ise çatışma alanlarını oluşturmaktadır ve oluşturmaya devam edecektir.

Bu çerçevede, çalışmaya temel olması amacıyla ilk başlık altında, Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik bağlamında RF-İran ilişkileri ele alınacaktır. İkinci başlıkta, özellikle 2000'li yıllarla birlikte iki ülke ilişkileri açısından belirleyici rol sahibi olan ve ilişkilerin geleceğinde de büyük rol oynayacak olan ekonomi ve enerji bağlamında iki ülke arasındaki ilişkiler anlatılmaya çalışılacaktır. Bir sonraki başlık altında, Hazar'ın Statüsü konusu iki ülke arasında gelecekte de en önemli çatışma alanı olarak ortaya konulacaktır. Dördüncü başlık altında, RF'nin İran nükleer çalışmalarına verdiği destek ayrıntısıyla anlatılacak; beşinci ve son başlık altında ise, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kapsamında iki ülke ilişkileri ele alınacaktır.

¹ Bijan Khajepour, “Iran Opens New Chapter in Relations with Russia,” <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2014/02/iran-russia-relations-new-chapter.html##ixzz3TzjtNct4> (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Güvenlik Bağlamında Rusya Federasyonu-İran İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Yeltsin'in iktidarı döneminde Rus dış politikasını etkileyen iki önemli unsur ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Batıcı yaklaşım; ikincisi ise, Avrasyacılık olmuştur. Avrasyacılık anlayışına göre RF'nin yeni hayat alanı Avrasya olmalıdır. Bu görüşe göre, toprak bütünlüğü her şeyden önemlidir.² Rus dış politikasında bu görüş hâkim olsa da, RF'nin 1990-2000 yılları arasında Soğuk Savaş dönemi boyunca çekim alanı altında tuttuğu Avrasya'daki hâkimiyetini kaybetmesi ve iç politikaya odaklanması, dış politikada etken bir rol oynayamamasına yol açmış; bu da ABD'nin dünya jeopolitiğinde hareket serbestisini fazlasıyla arttırmasına ve küresel imparatorluk olma yolunda ilerlemesine neden olmuştur.³

ABD'nin küresel bir güç olarak ortaya çıkması ve Avrasya bölgesine ilgisini arttırması, RF'yi olduğu kadar, İran ve Çin gibi bölge devletlerini de rahatsız etmiştir. Bu nedenle, RF, 1990 sonrasında İran ile olan ilişkilerini genellikle güvenlik perspektifinde geliştirmiştir. Her iki ülkenin uluslararası sistemin yakın ve orta vadeli geleceğiyle ilgili temel amacı, ABD'nin kendi hegemonyasında kurmak istediği tek kutuplu uluslararası sistemin oluşumunu engellemek ve bunun yerine çok kutuplu bir sistemin kurulmasına çalışmak olmuştur. RF için bu temel stratejik amacın gerçekleştirilmesinde İran özel bir önem taşımıştır. 2000'li yıllarda Putin'le birlikte yeni bir stratejik gelişim çizgisi yakalayan RF'nin "büyük stratejisi" (*grand strategy*) üç ana boyuttan oluşmuştur: Birincisi, modern uluslararası sistemde güçlü ve büyük devlet konumuna yükselmek ve geçmiş gücüne ulaşmak için ekonomik, politik, askerî ve ideolojik dönüşümleri gerçekleştirmek; ikincisi, zamanından

² Sevim Şeker, "Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010)", Necati İyikan (ed.) , *Orta Asya- Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2003*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, s. 565.

³ Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı 'Koalisyonlar Dönemi mi?'" , *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16. Aralık 2012, s. 61.

önce, yani kendi ekonomik, politik, askerî ve ideolojik dönüşümünü yapmadan ABD ile doğrudan karşı karşıya gelmemek; üçüncüsü ise, bu süre zarfında ABD'nin uluslararası sistemde kendi egemenliğini tam manasıyla oluşturmasını engellemek ve bu çerçevede çok kutuplu sistemin kurulmasına yardımcı olan süreçlerin gelişimini hızlandırmaktır. RF için, İran, bu büyük stratejinin üçüncü ayağındaki en önemli ülkelerin başında gelmiştir.⁴

Aleksandr Dugin'e göre, İran, RF için Avrasyacılık yaklaşımında önemli bir bölgesel güçtür. Moskova açısından, Avrasya'nın güney istikametinde stratejik, ideolojik ve kültürel açılardan anti-Amerikancı bir eğilim oluşması kıtasal ittifak oluşumlarını sağlayabilecektir. İran'ın jeopolitik konumunun avantajları RF'nin lehine kullanılabilir. Muhtemel bir Moskova-Tahran ekseninin oluşması, RF'nin yüzyıllardır stratejik hedefi olan sıcak denizlere çıkışa imkân verebilecektir. Moskova-Tahran eksenini Avrasya jeopolitik projesinin esasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, İran kıyılarının güvende olması, ABD'nin Avrasya hâkimiyetini engelleyebilecektir. Diğer taraftan, Dugin, İran'ın kesinlikle Orta Asya'da ve bölgede hâkim güç konumuna dönüşmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵

İki ülke arasında esas itibariyle Gorbaçov döneminin son zamanlarında gelişmeye başlayan yakınlaşma, 1989 yılında İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin Moskova ziyareti esnasında imzalanan ve askerî iş birliğini de içeren bir dizi anlaşmayla askerî nitelik kazanmıştır. İran'ın RF ile olan askerî ilişkileri özellikle 1990-1991 Körfez Savaşı sonrası artmış ve bu tarihten sonra ABD'nin bölgedeki askerî varlığını artırması ve Suudi Arabistan gibi müttefiklerine de büyük askerî destek sağlaması, İran'ın güvenlik anlamında RF ile daha da yakınlaşmasına

⁴ Nazım Cafersoy, "Rusya-İran İlişkilerinde Stratejik Boyut", <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3526-rusya-iran-iliskilerinde-stratejik-boyut.html> (Erişim tarihi: 27 Mart 2015).

⁵ Aleksander Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 2. Baskı, Çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 73-80.

sebebi olmuştur. 1990-1991 yıllarında İran'ın RF askerî teknolojisine olan bağımlılığı artmıştır.⁶

Gerçekten de Şah döneminde ABD'yle iyi ilişkiler içinde olan İran, İslam Devrimi ve Rehine Krizi ardından ABD ve diğer Batılı devletler tarafından dışlanmış ve yalnız bırakılmıştır. Bunun yanında, Humeyni'nin silah siparişlerini iptal etmesiyle silah ve askerî donanım bakımından bu ülkelere bağımlı olan İran'ın askerî gücü zayıflamıştır. Bundan sonra, İran, askerî malzeme alışverişlerini RF, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkelerle yapmak zorunda kalmıştır. Bu ülkeler içerisinde ise, RF, İran'ın silah ticareti için en çok başvurduğu ülke olmuştur.⁷

1980'li yılların sonundan 2000'li yılların başına kadar, RF'nin İran'a yapmış olduğu silah ve askerî malzeme satışı 2,5 milyar doları aşmıştır. 1991-2002 yılları arasında, İran RF'den 3,6 milyar dolarlık silah ve askerî malzeme alımı gerçekleştirmiştir. Bu, İran'ın söz konusu dönemde yaptığı alımların %54'ünü oluşturmuştur.⁸

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) 2014 yılında yayınladığı rapora göre, RF, 2010-2014 yılları arasında %27 pazar payı ile dünyada ABD'den sonra en çok silah ihraç eden ikinci ülke konumundadır.⁹ 1992-2009 yılları arasında Rus silahlarını en fazla ithal eden ülkeler sıralamasında ise İran 3,38 milyar dolar ile dördüncü sırada yer almıştır.¹⁰

⁶ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Orta Doğu Politikası", *ORSAM Rapor No: 125*, The Black Sea International Rapor No: 23, Temmuz 2012, s. 8.

⁷ Emel Kahraman, "2000'li yıllarda Türk-İran İlişkilerini Etkileyen Faktörler", Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2013, s. 32, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸ "Rusya Federasyonu-İran Askeri-Teknik İlişkileri", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/213/rusya_federasyonu-iran_askeri-teknik_iliskileri (Erişim Tarihi: 26 Mart 2015).

⁹ SIPRI Yearbook 2014, *Armaments, Disarmament and International Security Report*, <http://www.sipri.org/yearbook/2014/05> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2015).

¹⁰ İlyas Kamalov, "Orta Doğu Silah Pazarı'nda Rusya'nın Payı", <http://ilyaskemaloglu.com/guncel-detay.aspx?d=72> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2015).

Soğuk Savaş sonrası dönemde, RF için, Orta Asya’da kaybettiği üstünlüğü geri kazanma çabalarında da İran çok stratejik bir yere sahip olmuştur. RF açısından İran’ın Körfez bölgesindeki stratejik konumu, ticaret ortağı olarak önemi, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine olan ilgisi ve yakınlığı önemli bir unsur olmuştur. Bütün bunların yanında, İran’dan devrim ihracı endişesi, enerji kaynaklarında İran’ın RF’ye bir alternatif oluşturması da RF’nin temel endişesi olmuştur. İran açısından da, RF, bölgede ABD ambargolarına karşı diplomatik bir silah ve denge unsuru olarak algılanmıştır. Kısacası bu dönemde RF sahip olduğu askerî ve nükleer teknolojiyi İran’a satarak kazanç elde etmeyi hedeflemiş; İran da kendi güvenliğini sağlamak adına bir denge unsuru olarak RF’ye yaklaşmıştır. Öte yandan, 1990–1992 yılları arasında RF, Orta Asya’da yükselen İslami hareketler nedeniyle radikal İslam’ın kendi ülkesi içindeki terörist hareketleri ateşleyeceği düşüncesiyle, İran’a karşı ABD’nin yanında bir siyaset geliştirmiştir. Ancak bu yaklaşım fazla uzun sürmemiş ve RF, Tahran ile stratejik ilişkiler geliştirerek bu radikalleşmeyi engelleme stratejisini benimsemiştir. RF, 1993 yılından itibaren İran’ın silah taleplerini, Tahran’ın Kafkaslardaki İslami hareketleri desteklemesini önlemek adına kullanmaya başlamıştır.¹¹

SSCB’nin yıkılmasından sonra, RF’nin güney sınırlarında altısı Müslüman olmak üzere birçok yeni devletin ortaya çıkması, bölgede İslamiyet’in yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bu nedenle başta İran olmak üzere Orta Doğu’daki radikal İslamcıların bu bölgeye akın edeceğinden korkan Moskova, Orta Doğu politikasında İran’a öncelik tanımıştır.¹²

Her iki ülkenin Orta Asya bölgesindeki çıkar tanımlamaları birbirine yakındır. Bunun altında yatan nedenlerden biri, bölgede Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanarak RF ve İran’ın güvenlik dengesini değişime zorlaması olmuştur. Orta Asya’da çoğunlukla

¹¹ Gonca Oğuz Gök, “İran’ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri”, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Gebze, 2000, s. 104, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹² Kamalov, a.g.m., s. 7.

Türklerin yaşaması, İran siyasal literatüründe “Türk Cephesi” kavramını ortaya çıkarmıştır. Kendi sınırları içinde önemli oranda Türk barındıran RF ve İran, söz konusu durumu potansiyel bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Bu çerçevede, her iki ülke bölgede ABD ve Türkiye’nin etkinliğini kırmak istemiş ve Ermenistan ile iyi ilişki geliştirmiştir.¹³

İran, SSCB’nin yıkılması sonrasında, bölgede yeni oluşan Türk Cumhuriyetleri ile ilişki geliştirebilmek adına kültürel bağları bir araç olarak kullanmamış; bağımsızlığın ilk yıllarında pasif bir politika izlemeyi tercih etmiş/mecburiyetinde kalmıştır. Ancak daha sonra bölgesel bir güç olarak üstünlük kurma arayışına gitmiştir. İran, bu dönemde bölge ülkelerine yönelik olarak rejim ihraç etme politikasından ziyade kendi rejimini ve güvenliğini koruma politikası izlemiştir. Özellikle %20 oranında Azeri nüfusa sahip olması, Azerbaycan’a yönelik politikalarında hassas dengeler gözetmesine neden olmuştur. İran’ın izlemiş olduğu denge politikası, Karabağ sorununda da kendini göstermiştir. İran savaş esnasında aynı dini ve mezhebi paylaştığı Azerbaycan’a değil, Ermenistan’a destek vermiştir.¹⁴ İran’ın Türk Cumhuriyetlerine karşı bahsedilen politik ilgisizliği, RF ile ilişkilerin iyileşmesi anlamında da uygun bir zemin yaratmıştır.

Güvenlik bağlamında iki ülkeyi yakınlaştıran son ortak nokta ise, Arap Baharı’nın son uzantısı olarak 2012 yılı sonrasında dünya gündemine oturan Suriye meselesi olmuştur. SSCB-Suriye ilişkileri 1 Şubat 1946’da imzalanan gizli bir anlaşma ile başlamış; ardından 1 Nisan 1950’de imzalanan saldırmazlık paktyla ilişkiler ileri bir boyuta taşınmıştır. İdeolojik olarak Pan-Arabizm ve Sosyalizm’e dayanan Baas Partisi’nin komünizme sıcak bakması ve propaganda aracı olarak antiemperyalizmi seçmesi, Suriye’nin SSCB yanında hareket etmesine neden olmuştur. Orta Doğu’da İsrail’in kendisine müttefik olarak ABD’yi seçmesi,

¹³ Arif Keskin, “İran-Rusya İlişkileri Nereye?”, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=201 (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015).

¹⁴ Emrah Kaya, “İran İslam Cumhuriyeti-Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010)”, Necati İyikan (ed.) , *Orta Asya- Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2003*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, s. 622-623.

SSCB'nin Suriye ve Mısır'dan yana tutum belirlemesine yol açmıştır. Suriye Komünist Partisi'nin oldukça güçlü olması ve Suriye'nin sahip olduğu jeostratejik konum da SSCB için yine oldukça büyük önem arz etmiştir. Soğuk Savaş boyunca stratejik ortaklık seviyesinde değerlendirilebilen iki ülke ilişkileri, Soğuk Savaş Sonrası dönemde büyük yara almış; ancak 24 Ocak 2005 tarihinde Başer Esad'ın Rusya'ya yapmış olduğu ziyaret sonrasında düzelmeye başlamıştır.¹⁵

SSCB ile Suriye ilişkilerinin başlaması, Moskova'ya Orta Doğu, Arap dünyası ve Doğu Akdeniz'e uzanan kapıları açmıştır. Bu durum Moskova'ya jeopolitik kazanımları olduğu gibi, sosyalizmin Orta Doğu coğrafyasına yayılması gibi ideolojik katkıları da beraberinde getireceği beklentisini ortaya çıkarmıştır.¹⁶

Moskova, geçmişte birçok kez Birleşmiş Milletler'de (BM) Suriye'ye karşı yaptırım kararlarında hayır oyu vererek bu ülkeye karşı yaptırımları engellemiştir. 2005-2010 yılları arasında, Moskova, Suriye'ye 2,5-3 milyar dolar değerinde silah ihraç etmiştir. 2000'li yıllarla birlikte, iki ülkenin enerji konusundaki iş birliği de artmıştır. 2005 yılında, Suriye ile RF; Ürdün, Mısır ve Suriye'yi enerji alanında birbirine bağlayacak doğalgaz boru hattının Suriye'deki uzantısının Ruslar tarafından inşa edilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır. RF, Suriye'deki nüfuzunu yitirmeyi ve yukarıda bahsi geçen milyarlarca dolar değerindeki yeni projelerini kaybetmeyi istememektedir. Suriye'de yönetim değişimi, RF'nin bu ülkedeki ve genel olarak bölgedeki bütün varlığını tehdit etmektedir.¹⁷

Mustafa Öztürk'ün de ifade ettiği gibi Moskova'nın stratejik, ekonomik, diplomatik ve sosyo-kültürel açıdan derin ilişkileri olan Esad

¹⁵ Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Orta Doğu'ya Uzanan Bir Dış Politika Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 15, Güz 2007, s. 68-82.

¹⁶ Mustafa Öztürk, "SSCB'den RF'ye Moskova'nın Şam Politikası" *V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı, Bildiriler, 11-12 Aralık 2013*, Uludağ Üniversitesi Mete Cengiz Kültür Merkezi, Bursa, Türkiye s. 616.

¹⁷ Kamalov, a.g.m., s. 13-15.

yönetiminin arkasında Çin, İran ve Hindistan gibi ülkelerle durmasının altında yatan nedenler çok boyutlu değerlendirilmelidir:

“RF son zamanlarda Orta Doğu ve Akdeniz’de aktif politikalar uygulamaktadır. Akdeniz’in güvenliği ve ticaretinde stratejik konumuyla ön plana çıkan Suriye ve onun Moskova yanlısı politikalar güden Esad yönetimi, Kremlin için ayrılmaz bir bütün olarak görülmektedir. Suriye’de iktidarın Moskova yanlısı olmaktan çıkması demek, Rusya’nın Orta Doğu politikasından ayrılması anlamına geldiği gibi; şayet Güney Kıbrıs’ta Tartus’a benzer bir üs bulamaması durumunda, Akdeniz’den de çekiliş anlamına gelir. Bunun gayet farkında olan ve bu yönde siyasi ve askerî bir politikayı BM kurallarına uygun bir hukukla kararlılıkla, ancak yeri geldiği zaman sert, yeri geldiği zaman da gerilen ortamı yumuşatıcı ve Esad yönetimine zaman kazandırıcı kritik hamleler yaptığı artık gün yüzüne çıkmıştır. Rus Dışişleri Bakanlığının son üç yıldır mesaisini Arap Baharı özellikle de Suriye üzerine yoğunlaştırmasındaki başka nedenlere baktığımızda; Suriye’de Irak benzeri ortaya çıkabilecek bir el-Kaide ya da radikal Vahhabi yapılanmasının Rusya’nın sahip olduğu 20 milyon Müslüman vatandaşına özellikle Kuzey Kafkasya gibi yumuşak karın bölgelerinde Moskova’yı rahatsız edecek fikir ve eylem olarak yansıma korkusu da bulunmaktadır. Ayrıca, Esad yönetimin borcu olan 30 milyar doları onunla birlikte bir çırpıda kaybetmek istememektedir. Yine Rusya 19. asırdan bu yana ortaya koymaya çalıştığı prestijini, Batı’yla olan belli alanlardaki rekabetini ve özellikle NATO karşısındaki gücünü Suriye konusu ile zedelemekten kaçınmaktadır.”¹⁸

Görüldüğü üzere, RF, uluslararası arenada Beşar Esad’a destek vererek, ABD’nin Orta Doğu’da tek egemen güç olarak yer almasını önlemeyi amaçlamaktadır. SSCB’nin yıkılması sonrasında, RF kendi iç

¹⁸ Öztürk, a.g.m., s. 626-627.

meseleleri ile meşgul olmuş; bu durum ABD'nin Orta Doğu'ya tek yönlü müdahaleleri için zemin hazırlamıştır. RF, önce 2001 Afganistan ve sonra 2003 Irak Müdahalesi ile Orta Doğu'daki hâkimiyet faaliyetlerini artıran ABD'den büyük rahatsızlık duymaktadır. Aynı rahatsızlık İran tarafından da hissedilmektedir ve İran, Suriye ile bölge ülkeleri içinde en yakın ilişkilere sahip ülke olarak ön plana çıkmaktadır.

İran-Suriye ilişkilerinin asıl gelişimi, İran Devrimi sonrası dönemde olmuştur. Devrim sonrasında, İslamcı İran ile sosyalist-milliyetçi Baas rejimi arasında ortaya çıkan yakınlaşmada ortak çıkarlardan ziyade ortak dış tehditler rol oynamıştır. Bu konuda, özellikle iki ülkenin de rakibi sayılan Irak ve İsrail'den, 1990'lı yıllarda İsrail'le yaptığı askerî ve siyasi iş birliği nedeniyle Türkiye'den ve bölgede konuşlanan ABD'den algılanan tehditler etkili olmuştur. Filistin sorunu, Lübnan'da faaliyette bulunan İslami örgütler konusu da iki ülkenin iş birliğine yardımcı olmuştur. Devrimden sonra İran-Suriye ilişkileri gittikçe gelişmiş ve zamanla stratejik iş birliği düzeyine ulaşmıştır. Hafız Esad yönetimi, laik konumuna ve Baas ideolojisine rağmen, diğer Arap ülkelerinin aksine, Irak ile savaşında İran'ın yanında yer almıştır.¹⁹

Suriye'deki olaylar konusunda İran, bu ülkeye yönelik “uluslararası bir komplonun” uygulamaya konulduğunu ileri sürmüştür. İran'daki resmî söyleme göre, bölgede yaşananlar İslami bir uyanıştır ve özü itibarıyla Batı yanlısı laik diktatörlükleri hedef almıştır. Bununla birlikte İran, Suriye örneğinde olduğu gibi, gerektiğinde bu duruşla çelişmeyi göze almaktadır.²⁰

¹⁹ İki ülke arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllarda da gelişerek sürmüştür. Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile İran arasındaki tartışmalı üç ada hususunda Arap tezini savunmasına rağmen, neredeyse diğer tüm bölgesel politikalarda İran ile ortak bir çizgi benimsemeye başlamıştır. Bu dönemde artan petrol fiyatlarının da etkisiyle zenginleşmeye başlayan İran, Suriye'de çeşitli ekonomik yatırımlar gerçekleştirmeye başlamıştır. İki ülke arasında 2006 yılında Ortak Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca İran, Beşar Esad'ın görev süresince en fazla ziyaret ettiği ülkeler arasında yer almıştır. (Kahraman, a.g.e., s. 126.)

²⁰ “Arap Baharı ya da İran'da resmî makamların tercih ettiği tabirle “İslami Uyanış”, tüm dünyanın ilgisini çektiği gibi İran'da da yoğun olarak tartışılmıştır. İran yönetimi,

Sonuç itibariyle, her iki ülke de Suriye’de Esad rejimine yönelik olarak Batı tarafından uygulanan baskıyı Orta Doğu’da yeni bir güç dağılımı olarak görmüş ve bu durum İran ve RF ilişkilerinin daha da yakınlaşmasına neden olmuştur. İran, Suriye politikasında statükonun korunması ve Esad yönetiminin iktidarda kalmasının sağlanması için rejim ile muhalefet arasında diyalog kurulmasını sağlayarak Esad yönetimine desteği sürdürmek, reform sürecini desteklemek ve Suriye’nin içişlerine her türlü yabancı müdahalesine karşı çıkmak şeklinde bir politika sürdürmüştür/sürdürmeye devam etmektedir. Aynı politik hedef RF için de geçerlidir. Bu durum, iki ülkenin Suriye sorunu üzerinden ortak bir güvenlik politikası oluşturmalarına yol açmıştır/açmaya devam etmektedir. Bu yakınlaşma neticesinde 4 Şubat 2015 bir araya gelen İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Şamkani ile RF Güvenlik Konseyi Sekreter Yardımcısı Yevgeni Lukyanov “güvenlik ve ekonomi alanlarında” ilişkileri geliştirme arzusunu beyan etmiştir.²¹

3. Ekonomi ve Enerji Bağlamında İki Ülke İlişkileri

Uluslararası politika ve ekonomi kavramları günümüzde iç içe geçmiş konumdadır. İki Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve ekonomik kriz gibi büyük tarihî gelişmelerin birbirinden etkilenmiş olması, 1991 sonrasında güvenlik ile ekonomik çıkarların bir arada ele alınması bu durumu açıklamaktadır.²²

Bu çerçevede, 2000 yılında başlayan Putin dönemiyle birlikte, RF dış politikasının en önemli iki kavramı Realizm ve Pragmatizm olmuştur. 24 Mart 2000 tarihinde yeni dış politika konseptini konu alan Güvenlik

Arap Baharı ile Tunus ve Mısır’da yaşanan gelişmelerden büyük memnuniyet duymuş; ancak Libya ve Suriye konusunda çeşitli çekinceler dile getirmiştir.” (Hakkı Uygur, “İran ve Arap Baharı”, *SETA Analiz Dergisi*, Sayı 52, Mart 2012, s. 4-5.)

²¹ Bijan Khajehpour, *a.g.m.*

²² “Sistem düzeyinde ele alınan güvenlik kavramı da söz konusu tanımlamayı doğrular niteliktedir. Atılacak siyasal adımlar, ekonomik kapasitelerle doğru orantılıdır. Ekonomik kararlar da siyasal yargı ve hesaplamalarının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.” (Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s. 397.)

Konseyi Toplantısı'nda Dışişleri Bakanlığı'na RF'nin dış ticareti dâhil olmak üzere bütün uluslararası faaliyetlerin koordinatörlüğü verilmiştir. Putin dış politika-dış ticaret bağımlı öncelikli kılmış, yeni dış politikayı bu temel üzerine oturtmuştur.²³ Bu süreçte dünya enerji piyasalarına hâkim olmak ve RF'nin dünyada tekrar söz sahibi olduğunu göstermek, RF'nin en önemli amaçları arasında olmuştur.²⁴ Putin'in ekonomik konulardaki pragmatist yaklaşımı ve özellikle 2000'li yıllarda artan petrol/doğal gaz fiyatları neticesinde büyük ekonomik sıçramalar yapması, enerjiyi dış politikada bir araç olarak kullanmasının da önünü açmıştır.

Soğuk Savaş sonrası iki ülke ekonomik ilişkilerine baktığımızda dış ticaret hacimlerinin her geçen yıl arttığını görmekteyiz. Özellikle 1995 yılında iki ülke üst düzey yetkilerinin görüşmeleri sırasında, RF ve İran arasında nükleer, petrol ve doğal gaz zincirleri, imalat sanayi, ulaştırma ve haberleşme, inşaat ve Hazar'daki kaynakların ortak kullanımı gibi ekonomi alanlarında stratejik ortaklık kurulmasının temelleri atılmıştır. 2007 yılında İranlı uzmanlar tarafından yapılan yorumlarda 2018 yılına gelindiğinde RF-İran arasındaki ticaretin 100 kat artışla 200 milyar doları bulabileceği dile getirilmiştir.²⁵

RF-İran arasındaki ekonomik ilişkiler sınırlı sayıda mallarla yapılmaktadır.²⁶ RF-İran arasındaki 2007-2011 yılları arasındaki ticaret rakamları aşağıda Tablo-1'de sunulmaktadır.

²³ Elnur Hasan Mikail, *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 94-112.

²⁴ Kamalov, a.g.m., s. 15.

²⁵ Y.Y. Belobrov, A.G. Volodin, S.V. Demidenko, N.I. Kozyrev, Y.V. Lankin, V.Y. Novikov, V.I. Sazhin, V.I. Yurtaev, "*Modern Russian-Iranian Relations: Challenges and Opportunities (Working Paper)*", Russian International Affairs Council (RIAC), Moscow 2014, s. 15.

²⁶ RF İran'a demir, araba, ekipman, ulaşım, kereste, kağıt hamuru ve kağıt ürünleri ihraç ederken; İran'dan çoğunlukla gıda ile kimyasal ve işlenmiş ürünleri satın almaktadır. (Belobrov ve diğerleri, a.g.ç., s. 20.)

Tablo 1: RF'nin İran ile 2007-2011 Yılları Arasındaki Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)

Yıl	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat	2958	3335	2766	3359	3272
İthalat	349	401	212	272	342
Ticaret Hacmi	3307	3736	2978	3631	3614

Kaynak: IMF Direction of Trade Statistics Yearbook 2012.

90'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başlarından itibaren İran'a karşı uygulanan yaptırımlar, RF ve İran arasındaki ticari ve ekonomik iş birliğini olumsuz yönde etkilemiştir. RF Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamalara göre, iki ülke arasındaki ticaret, 2012 yılında bir önceki yıla göre %40 oranında düşerek 2,33 milyon dolar olmuştur.²⁷

Tablo-2'de sunulan 2013 yılı verilerine göre, İran'ın başlıca ülkeler ile ithalat verilerine baktığımızda RF'nin 9. sırada yer aldığını görürüz. İran'ın ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında ise RF ilk 10 ülke içerisinde yer almamaktadır. Aynı şekilde RF'nin hem ithalat, hem de ihracat yaptığı ilk 10 ülke içerisinde İran bulunmamaktadır. Ayrıca RF'nin İran'dan ithalatı 2013 yılında 2009 yılına göre yaklaşık %50 artış göstermiştir. Görüldüğü üzere, İran'ın ekonomik olarak RF'ye bağımlılığı daha fazladır.

Tablo 2: İran'ın Başlıca Ülkeler ile 2009-2013 Yılları Arası İthalatı (Milyon Dolar)²⁸

Ülke	2009	2010	2011	2012	2013
Birleşik Arap Emirlikleri	12628.58	22446.30	28955.73	30767.23	30.481.92
Çin Halk Cumhuriyeti	4275.64	5733.20	16276.82	12766.19	15.828.05
Hindistan	1197.17	1773.70	2820.68	2850.46	5.437.84
Kore	3136.63	3687.30	6686.01	6882.18	4.928.99
Türkiye	1794.39	3805.80	3948.60	10913.76	4.611.76

²⁷ Belobrov ve diğerleri, a.g.ç., s. 19.

²⁸ Direction of Trade Statistics (DOTS), <http://elibrary-data.imf.org/DataReport.aspx?c=1449337&d=33061&e=170921> (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2015).

Almanya	4617.20	4484.30	4503.87	3452.94	2.661.73
Brezilya	647.65	601.50	2565.47	2402.32	1.770.05
İtalya	1873.49	1825.12	2814.33	1973.98	1.528.23
RF	924.38	1150.10	3598.99	2090.43	1.285.48
Arjantin	371.12	114.70	1174.89	1070.79	1.199.88

Kaynak: IMF Direction of Trade Statistics 2013

Her iki ülkenin dev hidrokarbon kaynaklarına sahip oluşunun, bu kaynakların devlet kontrolünde bulunmasının ve her ikisinin de enerji konusunu daha geniş jeopolitik amaçlarla kullanma hevesinin iki ülke arasında iş birliği için uygun bir zemin oluşturması beklenirken; bu etmenler iki ülke arasında rekabet konusu olmuştur. İran'la RF'nin küresel düzeyde Avrupa, Türkiye ve Balkanlar gibi pazarlarda başat enerji tedarikçisi olma potansiyeli taşıması, iki ülke ilişkilerindeki olası çatışma alanlarından biridir.²⁹

2014 yılında yayınlanan BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu'nda yer alan ve Tablo-3'de sunulan verilere göre, 2013 yılı sonu rakamlarıyla Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ülkeleri arasında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci en büyük petrol üreticisi olarak yer alan İran, petrol rezervleri bakımından da sırasıyla Venezüella, Suudi Arabistan ve Kanada'yı takiben dünya rezervlerinin %9,3'ünü (157 milyar varil) elinde bulundurarak dünyada dördüncü sırada yer almaktadır. İran, yıllık üretim olarak bakıldığında ise, geniş rezervlerine karşın %4 pay ile dünyada beşinci sırada yer almaktadır.³⁰ İran'ın güney batısında, Irak sınırında ve Basra Körfezi'nde yer alan yaklaşık 40 adet petrol sahasının çoğu için iyileştirme ve modernizasyon gerekmektedir.³¹

²⁹ Khajehpour, "Iran Opens New Chapter in Relations with Russia".

³⁰ "BP Statistical Review of World Energy Report", <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2015).

³¹ Ümit Ateşagaoglu, "İran Ülke Raporu", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Raporu, Mayıs 2012, s. 8.

Tablo 3: Petrol Üreten Ülkelerin Rezervleri ve Yıllık Üretimleri – 2013

	Toplam Rezervler (milyar varil)	Dünyadaki Payı (%)	Yıllık Üretim (bin varil/gün)	Dünyadaki Payı (%)
Venezüela	298.3	17.7	2623	3.3
Suudi Arabistan	265.9	15.8	11525	13.1
Kanada	174.3	10.3	3948	4.7
İran	157.0	9.3	3558	4.0
İrak	150.0	8.9	3141	3.7
Kuveyt	101.5	6.0	3126	3.7
BAE	97.8	5.8	3646	4.0
Rusya	93.0	5.5	10788	12.9

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy (2014)

BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu'nda yer alan ve Tablo 4'de sunulan verilere göre, 2013 yılı sonu rakamlarıyla 33,8 trilyon metreküplük doğalgaz rezervleri ile birinci sırada olan İran'ı, 31,2 trilyon metreküp ile RF ve 24,7 trilyon metreküp ile Katar takip etmiştir. Doğalgaz üretimi açısından ise, RF %17,9'luk pay ile ABD'den sonra dünyada ikinci sırada; İran ise %4,9'luk pay ile üçüncü sırada yer almıştır.³²

Tablo 4: Doğalgaz Üreten Ülkelerin Rezervleri ve Yıllık Üretimleri – 2013

	Toplam Rezervler (trilyon m ³)	Dünyadaki Payı (%)	Yıllık Üretim (milyar m ³)	Dünyadaki Payı (%)
İran	33.8	18.2	166.6	4.9
Rusya	31.3	16.8	604.8	17.9
Katar	24.7	13.3	158.5	4.7
Türkmenistan	17.5	9.4	62.3	1.8
ABD	9.3	5.0	687.6	20.6
Suudi Arabistan	8.2	4.4	103.0	3.0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy (2014)

³² “BP Statistical Review of World Energy Report”.

İran ekonomisi uzun zaman petrole dayalı iken, İran 2000'li yıllarla birlikte toplam enerji ihtiyacının yarısını doğal gazdan karşılamaya başlamıştır. İran'da özellikle Güney Pars sahasından üretilen doğal gaz artan iç tüketim talebinin karşılanmasında önemli yer tutmuştur. İran aynı zamanda önemli bir doğal gaz ihracatçısıdır ve ihracatını artırmak için girişimlerde bulunmaktadır. Doğal gaz İran'a bir taraftan ekonomik kaynak sağlarken, diğer taraftan da siyasi ve stratejik güç unsuru olmaya başlamıştır.³³

2008 Ağustos ayında yaşanan RF-Gürcistan gerginliği, enerji bağımlılığının siyasi süreci ne denli etkileme potansiyeline sahip olduğunu bir kez daha göstermiştir.³⁴ İran da bu gücün farkındadır ve bunu kullanmak niyetindedir. Dünya enerji piyasasında doğal gaz tüketiminin artacağı beklentileri de İran'ı doğal gaz üretimine ağırlık vermeye yönlendirmiştir. Ülkedeki teknik imkânlar yeterli olmadığı için ciddi yabancı sermayeye ve teknolojiye ihtiyaç duymaktadır. İran enerji piyasasında son nükleer anlaşmaya kadar süren ABD ve BM yaptırımları nedeniyle, Batı değil; Doğu (Hindistan, Çin ve Japonya) şirketleri ağırlık kazanmıştır.³⁵

Dolayısıyla İran'ın ihtiyaç duyduğu yabancı sermaye ve teknolojiyi petrol ve gaz sektöründe uluslararası standartlara sahip olan Rus şirketleri sağlayabilir. Bu çerçevede, İran ilk olarak 2002 yılında Rus petrol şirketlerini Katar ile ortak olan Güney Pars doğal gaz bölgesine davet etmiş ve bu da RF'nin İran'ın Güney Hazar bölgesindeki enerji sektörüne dâhil olacağını işaretlerini vermiştir.³⁶ Gazprom'un 2012 yılı başında İran-Pakistan Doğal Gaz Boru hattına yardımcı olmak üzere davet edilmesi ile de iki ülke arasındaki enerji iş birliğinde ilerleme sağlanmıştır.³⁷

³³ *İran Ülke Bülteni*, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Raporu, Şubat 2015, s. 15.

³⁴ Bu süreçte RF'nin aşırı güç kullanımından rahatsız olan AB ülkeleri, Moskova'ya olan enerji bağımlılığı sebebiyle RF'ye karşı siyasi olarak seslerini yükseltmemiştir.

³⁵ Kahraman, a.g.e., s. 59.

³⁶ Gök, a.g.e., s. 109.

³⁷ Belobrov ve diğerleri, a.g.e., s. 22.

Tahran'la Moskova'nın OPEC benzeri bir konuma sahip olan ve İranlı Muhammed Hüseyin Adili'nin Genel Sekreteri olduğu Doğal Ggaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'nun (GECF) kuruluşunda etkili olması da, iki ülke arasında enerji iş birliğini arttıran bir başka unsur olmuştur.³⁸

Son olarak 5 Ağustos 2014 tarihinde RF Enerji Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, RF Enerji Bakanı Aleksandr Novak ve İran Petrol Bakanı Bijan Namdar Zanganeh tarafından imzalanan anlaşma iş birliğinin son halkasını oluşturmuştur. Söz konusu anlaşma ile, RF'nin beş yıl için İran'ın petrol satışına yardım etmesi ve iki ülkenin petrol ve doğal gaz endüstrisinde iş birliği yapması, ayrıca RF'nin İran'da yeni elektrik santrallerinin yapımını üstlenmesi kararlaştırılmıştır.³⁹

Pınar Arıkan'ın da vurguladığı üzere; “İran ile RF'nin stratejik bir işbirliği içinde olduğu aşıkarak birlikte ikili ilişkileri etkileyen faktörlerde yaşanacak olumsuz bir değişim ilişkileri de olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla bu anlaşma, yapısal ve kalıcı bir İran-RF ortaklığının göstergesi olarak değil, iki ülkenin ekonomik ve stratejik çıkarlarının kesişmesi nedeniyle başvurduğu kazan-kazan siyasetinin sonucu olarak değerlendirilmelidir.”⁴⁰

4. Hazar'ın Statüsü Sorunu

19'uncu yüzyıla girerken dünya yılda 8,8 milyar ton petrol eşdeğeri enerji tüketmiştir. Bu tüketimin yaklaşık %40'ı petrolden, %25'i doğal gazdan karşılanmıştır. Dünyada kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık dörtte üçü Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve RF'de bulunmaktadır.⁴¹ Dünyada şimdiki tüketim hızıyla kalan ekonomik rezervinin 1 trilyon ton kömür (200 yıl yetecek kadar), 250-350 milyar ton (2-3 trilyon varil) petrol (80 yıl yetecek kadar) ve 150 trilyon metreküp

³⁸ Khajehpour, “*Iran Opens New Chapter in Relations with Russia*”.

³⁹ “Rusya'dan İran'ı Rahatlatacak Açıklama”, <http://arsiv.ajans5.com/detay/2014/01/10/rusya-dan-iran-i-rahatlatacak-anlasma.html> (Erişim tarihi: 8 Nisan 2015).

⁴⁰ Pınar Arıkan, “İran-Rusya Mutabakat Anlaşması: Stratejik Ortaklık mı?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 64, Ankara, 2014, s. 59.

⁴¹ *Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu*, Genelkurmay SAREM Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007, Sunuş Metni.

doğal gaz (70-80 yıl yetecek kadar)⁴² olduğu değerlendirilmektedir.

ABD hükümetinin Energy Information Administration (EIA) istatistiklerine göre; Hazar Bölgesi'nin ispatlanmış petrol rezervleri 17 ile 44 milyar varil arasındadır. Olası rezervler de dikkate alındığında, Hazar rezervlerinin toplam 203,2-235,7 milyar varil olduğu değerlendirilmektedir. Hazar'ın ispatlanmış gaz rezervleri 6,6 trilyon metreküp ile Suudi Arabistan'ın rezervlerine eşittir. İspatlanmış ve olası gaz rezervleri birlikte dikkate alındığında, Hazar'ın toplam gaz potansiyeli 560 trilyon kübik fit (16 trilyon metreküp) olarak verilmektedir.⁴³

Dünya enerji kaynakları içinde bu kadar önemli rezervlere sahip Hazar'ın hukuki anlamda deniz mi yoksa göl mü olduğu sorunu, 1991 yılında SSCB'nin dağılışıyla birlikte ortaya çıkan en önemli sorunlardan biridir.⁴⁴

Hazar'ın Statüsüyle ilgili sorun, Hazar'ın bir "kapalı deniz" mi yoksa "göl" mü olduğu sorundur; çünkü Hazar'ın kapalı deniz veya göl kabul edilmesi farklı hukuksal sonuçlar doğuracaktır. Bu iki yaklaşımın dışında üçüncü bir görüş ise, Hazar'ın "özel bir su havzası" olduğu görüşüdür.⁴⁵

Hazar, eğer bir deniz olarak kabul edilirse, Hazar'a kıyıdaş devletler, kara sularının haricinde kendilerine ait en fazla 12 deniz mili genişliğinde bir Münhasır Ekonomik Bölgenin de sahibi olabilir. Buna göre de, adı geçen iktisadi bölgede, hem denizde, hem de deniz diplerinde ve deniz tabanında, arama ve işletme haklarını egemenlik hakları çerçevesinde kullanabilir. Devletler bu bölgenin haricindeki doğal kaynakları ortak bir anlaşma temelinde işletmek zorunda olacaktır.

⁴² Vural Altın, "Nükleer Enerji", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Ağustos 2004 Sayısının Eki, s. 3.

⁴³ Gökhan Bayraktar, "Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", *Stratejik Öngörü*, Sayı 11, 2007, s. 85.

⁴⁴ Savaş Yanar, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 192.

⁴⁵ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*, Cilt 3, Sayı 5, 2008, s. 34.

Hazar Denizi de ortak egemenlik statüsüne sahip olacaktır.⁴⁶

SSCB'nin dağılmasına kadar Hazar, mevcut askerî güç ve petrol sanayisiyle, tam anlamıyla bir Sovyet denizi olarak görülmüştür. İran, Hazar'ın sadece güneyinde küçük bir kısmını kontrol eden bir ortak olmuştur. Ancak Sovyetlerin çöküşü ve bölgede İran'a nispeten daha güçsüz devletlerin ortaya çıkmasıyla, bu ülke, bölgede yeni jeopolitik kazanımlar elde etmek için çok zorlu bir mücadeleye başlamıştır. Bu bölgede bağımsızlığına kavuşan üç yeni cumhuriyetle (Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) beraber, Hazar'a komşu devlet sayısı beş olmuştur. Kara devleti olarak var olan uluslararası taşıma ve koridor sorunlarına bu ülkelerin petrol ve doğal gaz boru hatlarını nasıl konumlandıracağı da eklenmiştir.⁴⁷

Hazar konusunda, İran ile Rusya arasında 26 Şubat 1921'de "Dostluk ve İş Birliği" Anlaşması imzalanarak daha önceki imzalanan tüm anlaşmalar iptal edilmiş ve her iki ülkeye seyrüsefer (*navigation*) serbestisi getirilmiştir. İran bu yeni anlaşmayla, Hazar'da kendi bayrağı altında seyrüsefer hususunda RF ile eşit haklara sahip olmuştur. Bu anlaşmadan sonra kurulan SSCB, 1 Ekim 1927'de İran'la yeni bir anlaşma daha imzalamış ve Hazar resmen "Sovyet-İran denizi" olarak kaydedilmiştir.⁴⁸

SSCB'nin dağılmasından sonra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyelerinin bir kısmı arasında, sınırlar ve denizdeki ekonomik bölgeler konusunda ortaya çıkabilecek muhtemel problemleri çözmek amacıyla 20 Mart 1992 tarihinde Kiev'de "BDT Üyesi Devletlerin Devlet Sınırlarının ve Deniz Ekonomik Bölgelerinin Korunması Konusundaki Antlaşma" imzalanmıştır. Hazar'a kıyıdaş devletlerden sadece Türkmenistan'ın dâhil olmadığı anlaşma, problemler konusunda

⁴⁶ "Hazar Bölgesinin Dünya Jeopolitiğindeki Yeri", <http://politikaakademisi.org/hazarin-hukuki-statusu-sorunu-cozume-kavusturulabilir-mi/> (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015).

⁴⁷ Sinan Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar", *Avrasya Dosyası*, Sayı 147, Ankara, 2001, s. 143-144.

⁴⁸ Oğan, a.g.m., s. 147.

somut çözüm yerine, çözüm için bir mekanizma öngörmüş; böylece mevcut durum devam etmiştir.⁴⁹

RF, Hazar'ın bir iç deniz olduğunu ileri sürerek bölgede uluslararası deniz yasalarının uygulanmasını istemektedir. Buna göre, Hazar kıyıdaş ülkelerin ortak kullanım alanıdır ve kaynaklardan yararlanma ve bölgede faaliyetlerde bulunma tüm kıyıdaş devletlerin katılımıyla mümkündür. RF'ye göre, bölgedeki petrol tüm kıyıdaş ülkeler arasında eşit olarak paylaşılmalıdır. Bu doğrultuda, RF, 20 millik kara suları ve ardından 20 millik ekonomik bölgelerin dışında kalan alanın ortak sahiplenilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁵⁰

İran ise Hazar'ın, bir sınır gölü olarak tarif edilmesi gerektiğini ve buradan hareketle kıyı devletleri arasında eşit alanlara ayrılmak durumunda olduğunu savunmaktadır. İran, Hazar'ın %20 prensibiyle beş eşit parçaya bölünmesi veya tamamıyla ortak kullanıma açılması gerektiği yönünde ısrar etmiştir/etmektedir. İran, Hazar'ın statüsü belirlenmeden burada yapılan petrol aramalarının kanun dışı olduğu tezini ileri sürmektedir. İran, statü sorunu çözülmüye kadar 1921'de Rusya-İran ve 1940'da imzalanan SSCB-İran anlaşmalarını esas olarak aldığı beyan etmektedir. İran tarafından teklif edilen "ortak sahiplik" (*condominium*) veya Hazar'ın beş eşit parçaya (%20) bölünmesi teklifi ise Hazar'ın yaklaşık yarısına sahip olan Kazakistan ve RF tarafından kabul görmemektedir.⁵¹

İran'ın Hazar'da statü tartışmalarını yürüttüğü ülkelerin başında Azerbaycan gelmektedir; çünkü İran, Azerbaycan'ın gelişmesine ve güney bölgeleri için bir cazibe merkezi haline gelmesine önemli katkı sağlayacak petrol anlaşmalarını engellemek istemektedir.⁵² Bu noktada RF ve İran Azerbaycan'ın Hazar'daki kaynaklarla birlikte güçlenmesini istememe noktasında birleşmekte, ancak farklı tezleri savunmaktadır.

⁴⁹ Terzioğlu, a.g.m., s. 29.

⁵⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt 2**, 1981-2001, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 433.

⁵¹ Oğan, a.g.m., s. 154-166.

⁵² Bayraktar, a.g.m., s. 88.

5. İran'ın Nükleer Çalışmalarında Rusya Federasyonu'nun Önemi

İran'ın bugün yıllardır süren çalışmalarının neticesi olarak nükleer alanda önemli bir altyapı geliştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İran'ın bu aşamaya gelmesinde kendi dışındaki bazı aktörler de direkt veya dolaylı olarak katkıda bulunmuştur. Bu aktörlerin en başında RF gelmektedir.

İran'da nükleer çalışmalar Soğuk Savaş'ın bir sonucu olarak 1957'de ABD'nin desteğiyle başlamıştır. İran 1989 Haziran ayında nükleer yardımlar ve teknoloji transferi için SSCB'yle bir anlaşma imzalamıştır. 1990'ların ortalarından itibaren ise, RF, İran'ın nükleer programını şekillendiren ülke olmuştur. Aslında RF, İran ile nükleer konuda "açık bir şekilde" iş birliği yapan tek ülke olma özelliğiyle, ABD başta olmak üzere birçok ülkenin tepkisine rağmen İran'a nükleer teknoloji satmaktan vazgeçmemiştir. RF ile İran arasındaki nükleer iş birliğinin temeli 1989 yılında atılmış, 1992 yılında bu konuda ikinci anlaşma yapılmıştır.⁵³ RF ve İran arasında 25 Ağustos 1992'de imzalanan anlaşmada, iki devlet arasında nükleer enerjinin sivil kullanımına yönelik iş birliği ve İran'da bir nükleer enerji santrali kurulması öngörülmüştür.⁵⁴

RF, İsrail'in ve başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülkenin çok sert tepkisine rağmen bu yöndeki girişimlerinden geri adım atmamıştır. RF uluslararası toplumun baskısına ve itirazına rağmen, İran'ın nükleer programını desteklemeyi sürdürmüş ve bunun barışçıl amaçlarla yapıldığını vurgulamıştır.

İran ve RF arasında 8 Ocak 1995 tarihinde Moskova'da imzalanan "Nükleer İş Birliği Anlaşması" RF'nin nükleer çalışmalarda İran'a

⁵³ Cavid Veliev, "Moskova'nın Zorunlu Müttefiki: İran", *Cumhuriyet Strateji*, Yıl 1, Sayı 36, 7 Mart 2005, s. 8.

⁵⁴ Ali A. Jalali, "The Strategic Partnership of Russia and Iran", *Parameters*, Winter 2001-02, s. 98, <http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/01winter/jalali.htm> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2009).

olan desteğini gözler önüne sermiştir. Anlaşma genel hatlarıyla önemli hükümler içermektedir. Bunlar arasında Alman firmalarınca yarım bırakılan Buşehr kentinde bulunan nükleer tesislerdeki iki adet 1000 MW gücündeki reaktörü işletmeye geçirecek çalışmaların yapılması, her yıl 20 İranlı öğrencinin nükleer fizik ve nükleer mühendislik gibi dallarda doktora yapmak üzere Moskova Üniversitesi'nde eğitime kabul edilmesi, daha fazla sayıda öğrenci ve teknikerin yüksek lisans ve ileri derecede mesleki eğitim almak üzere Rus teknoloji enstitülerine kabul edilmesi, RF'nin İran'da nükleer araştırma merkezlerinin geliştirilmesine ve kurulmasına yardım etmesi ve bu bağlamda gerekli bilimsel ve teknolojik teçhizatın sağlanması vardır. RF bu anlaşma ile nükleer ve askerî iş birliği yoluyla hem İran'ın nükleer alandaki kazanımlarını kontrol edebilecek bir konumda olmak, hem de İran açısından çok önemli bir talebini yerine getirmesine karşılık bu ülkenin eski Sovyet coğrafyasında RF'nin en hassas olduğu konulardan biri olan Müslümanlık propagandası yapmasını engelleyebilme kapasitesine sahip olmak istemiştir. Kısaca RF, İran ile kapsamlı iş birliği yapmayı kabul ederek İran'ın kendisini rahatsız edecek bazı girişimlerde bulunmasını engelleyebileceğini hesap etmiştir.⁵⁵

Bu anlaşma, İran'ın devrim sonrası yeniden nükleer faaliyetlerine başlaması ve nükleer enerji yolundaki planlamaları hakkında yeni dönemin en önemli ayağını oluşturmuştur. Ancak 1999 yılında faaliyete geçmesi öngörülen Buşehr Santrali, RF Enerji Bakanı Sergey Şmatko ve İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî'nin katıldığı törenle ancak 2010 yılında açılmış ve 2012 yılı başından itibaren tam kapasiteyle çalışmaya başlamıştır. İran 2021 yılında bu reaktörden 6000 MW'lık nükleer güç elde etmeyi hesaplamaktadır.⁵⁶ Putin, yaptığı açıklamalarla, RF'nin İran'ın barışçıl nükleer güç elde etmesine herhangi bir itirazının bulunmadığını vurgulayarak bir anlamda ABD'ye gözdağı vermiştir.

⁵⁵ Mustafa Kibaroglu, "İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?", *Avrasya Dosyası Dergisi- İran Özel Sayısı*, Cilt 5, Sayı 3, Güz 1999, s. 177.

⁵⁶ "İran Nükleer Santralini Açıyor", <http://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-nukleer-santralini-aciyor-8808.html> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2015).

Peki, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından birçok kez yaptırım kararı alınmasına karşın,⁵⁷ İran 2015 yılındaki anlaşmaya kadar nükleer çalışmalarından neden geri adım atmamıştır? İlk olarak kendini Avrasya'nın kalbi⁵⁸ olarak gören İran, hem Orta Asya'da, hem de Orta Doğu'da enerji kaynaklarının ulaştırma güzergâhlarında ve petrol fiyatının belirlenmesinde etkin olmak suretiyle bölgesel bir güç olmak istemektedir.⁵⁹

Nükleer silahlara sahip olmak, İran'ın bölgesel güç olma iddiasını güçlendirecektir. Nükleer silahlara sahip bir İran, bölgedeki etkili devletler olan Türkiye, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır karşısında daha üstün bir pozisyon elde edecek; ayrıca diğer bölgesel nükleer güçler olan Pakistan ve Hindistan ile eşit statüye sahip olabilecektir. Ayrıca İran, nükleer silahlara sahip olması durumunda, ABD ve İsrail'e karşı caydırıcılığını kuvvetlendirecektir.⁶⁰

İran gerçekten de kendisinin ABD (ve İsrail) tarafından çevrelendiğini düşünmektedir. Afganistan'a askerî gücüyle yerleşen ABD, Pakistan'daki üsleriyle de İran'ı doğudan kuşatmış durumdadır. Özellikle Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Kuveyt, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerindeki üs ve asker sayısını artıran ABD, 2003 yılındaki Irak müdahalesi ile İran'ı batıdan da kuşatmış durumdadır. İran ayrıca nükleer silaha sahip olan yakın/uzak komşuları tarafından da kuşatıldığını düşünmektedir. RF, Çin, Pakistan ve Hindistan nükleer silahlara sahiptir. İran'ın "yeryüzünden silinmesini istediği" İsrail'in

⁵⁷ İran'ın nükleer programıyla ilgili UAEA ve BM Güvenlik Konseyi Kararları için, bkz: IAEA Resolutions, IAEA: http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaearan/iaea_resolutions.shtml, UN Security Council Resolutions and Statements, IAEA, http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaearan/sc_resolutions.shtml.

⁵⁸ Celalettin Yavuz, "Sorunlu Komşu İran: Çıkarlarımız Örtüşüyor mu, Çakışıyor mu?", **2023 Dergisi**, Şubat 2006, s. 6.

⁵⁹ Davut Turan, "İran Dış Politikasının Nükleer Çıkmazı", Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, 18 Eylül 2005, <http://www.tasam.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=87> (Erişim tarihi: 11 Kasım 2009)

⁶⁰ Arif Keskin, "ABD-İran Gerginliğinde Yeni Bir Dönem: ABD-AB Yakınlaşması", **Stratejik Analiz**, Cilt 5, Sayı 60, Nisan 2005, s. 56.

de, açıkça ifade etmese bile, nükleer silahlara sahip olduğu bilinmektedir.

İran'ın RF desteğiyle geliştirmeye başladığı nükleer programına en büyük tepki, ABD'den gelmiştir. Yaşar Hacısalihoğlu'nun da vurguladığı üzere, “iki kutuplu siyasal sistemin çözülmesiyle Batı Bloğu açısından ortadan kalkan ideolojik tehdit algılamasının yerini alan radikal İslami yayılcılık, baskıcı ve totaliter rejimler ve devletler, kontrol edilemeyen nükleer girişimler ekseninde İran, yeni karşıtlık zeminin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.”⁶¹ Bu görüşü destekleyecek şekilde, İran, ABD'nin yayınladığı terör raporlarında terör destekçileri listesinin başında yer almıştır.⁶²

11 Eylül 2001 sonrası dönemde, ABD Başkanı George W. Bush'un İran'ı, Irak ve Kuzey Kore'nin yanında, Şer Ekseni'nde (*Axis of Evil*) göstermesiyle, iki ülke arasındaki gerginlik tırmanma sürecine girmiştir. Ağustos 2002'de Natanz ve Arak'ta gizli nükleer tesislerin ortaya çıkmasıyla, ABD bölgedeki güvenlik sınırlarını İran merkezli olarak çizmeye başlamıştır. ABD bu tarihten itibaren kendisi ve dünya için yakın dönemde en büyük tehlike olarak İran'ın nükleer politikasını görmeye başlamıştır.

Dönemin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEK)⁶³ Başkanı Muhammed El Baradei başkanlığındaki bir heyet, Natanz ve Arak'taki tesis ile ilgili olarak Şubat 2003'te incelemelerde bulunmuş; İran'ın nükleer teknoloji konusunda UAEK'nın beklediği seviyenin çok üzerinde bulunduğu ve Natanz'daki tesiste çok sayıda santrifüje rastlanmasının

⁶¹ Yaşar Hacısalihoğlu, *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye*, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2001, s. 171.

⁶² <http://www.state.gov/documents/organization/65462.pdf>, 29 Nisan 2006 (Erişim tarihi: 03 Mart 2008).

⁶³ UAEA, çoğunlukla yanlış bilinenin aksine, herhangi bir yaptırım gücü olan bir kuruluş değildir. UAEA tarafından yürütülen denetlemelerin amacı, ülkelerin barışçıl amaçlar gütmek üzere transfer ettiği yada kendi imkanlarıyla geliştirdiği nükleer teknolojinin güvenli kullanımı ve bu teknolojinin askerî amaçlara dönüştürülmesi durumunda böyle bir girişimin zamanında tespit edilmesini sağlamaktır (SAREM'de 21.12.2009 tarihli “Nükleer Belirsizlik” Sempozyumunda Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu'nun “İran'ın Nükleer Programı” isimli sunumunda tutulan notlar).

şüphıyla karşılandığını duyurmuştur. Avrupa Birliği Konseyi gelişmeler üzerine, İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın (NSYÖA) Ek Protokolü'nü acilen ve koşulsuz olarak imzalaması gerektiğini ve AB ile İran arasındaki ilişkilerin gelişmesinin İran'ın ek protokolü şartsız olarak imzalamasına bağlı olduğunu açıklamıştır.

Bunun üzerine, 21 Ekim 2003'te Almanya, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları ile İran arasında Tahran Bildirisi imzalanmış; bildiride ana hatlarıyla İran'ın UAEK ile tam ve aktif olarak iş birliğini kabul etmesi, İran'ın, NSYÖA'nın Ek Protokolü imzalanmayı kabul etmesi ve uranyum zenginleştirmesine yönelik tüm faaliyetlerini askıya alması gibi hususlar yer almıştır. İran NSYÖA Ek Protokolünü 18 Aralık 2003'te imzalamıştır. Ancak Ek Protokolün imzalanmasının ardından UAEK Yönetim Kurulu tarafından protokolün gerekliliklerinin yerine getirilmediği bildirilmiştir.

RF, İran'ın nükleer politikalarının en büyük destekçisi olarak 2006 yılındaki gelişmelere kadar, AB ve ABD arasında sıkışık kalarak İran'a yönelik farklı stratejiler uygulamıştır. RF, İran'ın nükleer dosyasının BMGK'ya gitmesini istememiş ve zaman zaman İran'ı UAEA ve Avrupa devletleriyle iş birliğine davet ederek Tahran'a yönelik baskıları azaltmıştır.

2005 yılının sonlarına doğru İran üzerinde ABD baskısının artması ve İran-AB ülkeleri arasındaki müzakerelerde gelişme sağlanamaması ve İran'ın tekrar uranyum zenginleştirme faaliyetlerine başlayacağını açıklamasıyla, RF, İran konusunda daha aktif rol oynamaya başlamıştır. Moskova, İran'a nükleer güç için uranyum zenginleştirme faaliyetine RF'de inşa edilecek bir fabrikada UAEA'nın 24 saat gözetiminde olacak şekilde izin verilmesi teklifinde bulunmuştur. RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, İran'a yönelik BMGK tarafından uygulanacak ambargonun etkisiz olacağını ve İran'a yönelik her türlü askerî operasyona karşı olduklarını belirtmiştir. Moskova, İran'ın

nükleer sorunu konusunda BMGK'ndan ziyade, UAEA'nın devrede olmasını istemiştir.⁶⁴

Ancak RF, yine de BMGK'nin 23 Aralık 2006 tarihli ve 1737 sayılı kararına ve 24 Mart 2007 tarihli ve 1747 sayılı kararına evet oyu vermiştir. Alınan son karardan sonra İran, daha yapıcı iş birliği talebini iletmış, ancak bu iş birliği talebi ABD'yi tatmin etmemiştir. Sonuç olarak BMGK Mart 2008'de 1803 sayılı kararı almıştır. Bu üçüncü karar, İran'a yönelik önlemlerin listesini genişletmiş ve İran'a zenginleştirme faaliyetlerini durdurması için üç ay süre tanımıştır.⁶⁵ Bütün bu yaptırım kararlarına rağmen, sorunun çözümünde yol alınamaması, yeni bir yaptırım kararına yol açmıştır. Bu kapsamda geçmiş kararların uygulanmasını isteyen ve yeni bir unsur içermeyen 1835 sayılı BMGK kararı oybirliği ile 27 Eylül 2008'de onaylanmıştır.

2009 yılında ABD'de Barack Obama'nın başkan olması ve yeni başkanın İran ile müzakerelere öncelik verme politikası çerçevesinde, 5+1 grubu Nisan 2009'da yeni bir öneri paketi hazırlayarak İran'a sunmuştur. Bu bağlamda, İran'ın elindeki düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun RF'ye gönderilerek % 20 oranında zenginleştirilmesi; oradan da Fransa'ya gönderilerek nükleer yakıt çubuğuna çevrilmesi ve böylece Tahran reaktörünün yakıt ihtiyacının karşılanması İran tarafına önerilmiştir. İran takas anlaşmasının miktarına, yerine ve zamanına eleştiriler getirerek bu teklifi reddetmiştir.⁶⁶

Son olarak, 12 Mart 2012 tarihinde İran'a yönelik AB Ekonomik Yaptırım Kararı kabul edilmiştir. Yaptırım kararına göre, İran'dan ham petrol ithalatına yasaklama gelmiş; İran Merkez Bankasının AB sınırları içindeki mal varlığının dondurulmasına ve faaliyetlerinin sınırlandırılmasına karar vermiştir. İran'ın petro-kimya sektörüne yatırım yapılması, bu alanda ortak şirketler kurulması ve İran'a ileri

⁶⁴ "Rusya Federasyonu: İran'a Ambargo Etkisiz Olur", *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/2006/03/09/son/sondun29.asp>, 9 Mart 2006 (Erişim tarihi: 05 Nisan 2009)

⁶⁵ Bayram Sinkaya, "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *Ortaadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 12, Aralık 2009, s. 70-71.

⁶⁶ Sinkaya, Bayram, a.g.ç., s. 72-75.

teknoloji ihracı yasak kapsamına alınmıştır. Bu son yaptırım kararının ardından, zaten ekonomik olarak sıkıntılı günler yaşayan İran, tam anlamıyla bir ekonomik darboğazda kalmış; AB ülkelerine yönelik söylemlerini sertleştirmiş ve yönünü tamamen Çin-RF ikilisine dönmüştür.

İran'ın 2013 yılında başa gelen yeni Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ile birlikte, hem İran, hem de ABD yönetimlerinin sorunun diplomatik yollardan çözümü konusunda kararlı bir tutum almaları ve yapıcı yaklaşımı sonucunda, son 10 yıl boyunca dünya gündemini meşgul eden İran'ın nükleer çalışmaları konusu 14 Temmuz 2015 tarihinde yapılan anlaşmayla diplomatik yollarla çözülmüştür.⁶⁷

Herhangi bir metin imzalanmamakla birlikte, “Kapsamlı Ortak Eylem Planı” (KOEP) üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma, KOEP'in önümüzdeki günlerde BMGK'ya sunulmasıyla tamamlanmış olacaktır. KOEP'in amacı, İran'ın nükleer programının tamamıyla barışçı olmasının sağlanmasıdır. İran bu anlaşmayla hiçbir şart altında nükleer silah peşinde olmayacağını, geliştirmeyeceğini ve edinmeyeceğini taahhüt etmiştir. İran, “gönüllü” olarak almayı taahhüt ettiği tedbirlerin yanı sıra, KOEP'te ve eklerinde belirtilen “şeffaflık” önlemlerinin uygulanmasının izlenmesi için UAEA'na izin verecektir.

Bayram Sinkaya'ya göre, İran için anlaşmanın iki önemli sonucu vardır. Bunlardan birincisi, İran'ın nükleer haklarının tanınması ve özellikle uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin serbest bırakılmasıdır. Nitekim uranyum zenginleştirme faaliyetleri belirli bir süre için kısıtlanmış olsa da İran'ın nükleer hakları tanınmıştır. İkincisi, İran'ın son 10 yıldır nükleer programı üzerindeki ihtilaflar nedeniyle maruz kaldığı ulusal ve uluslararası yaptırımların kaldırılmasıdır. KOEP kapsamında, UAEA'nın İran'ın nükleer programı ile ilgili taahhüt ettiği tedbirlerin yerine getirildiğini tespit

⁶⁷ Michael R. Gordon, David E. Sanger, “Deal Reached on Iran Nuclear Program; Limits on Fuel Would Lessen with Time”, <http://www.nytimes.com/2015/07/15/world/middleeast/iran-nuclear-deal-is-reached-after-long-negotiations.html> (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

etmesiyle birlikte, BMGK'nin, AB'nin ve ABD'nin İran aleyhindeki yaptırımlarının kaldırılması kararlaştırılmıştır.⁶⁸

Gelinen noktada yapılan anlaşmayla birlikte RF içindeki uzmanlar arasındaki görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bazı RF uzmanları bu tarz bir çözümün RF'nin çıkarlarına olmadığını; çünkü böyle bir anlaşmayla yaptırımların kalkması sonucunda Batılı ülkelerin İran'a yatırımlarını artıracaklarını ve bu nedenle RF'nin öneminin azalacağını savunurken; Carnegie Moscow Center uzmanı Nikolay Kozhanov, nükleer konu çözüme kavuşsa dahi, iki ülke ilişkileri geniş bir yelpazeye sahip olduğu için olumsuz bir şekilde etkilenmeyeceğini savunmaktadır.⁶⁹

Aslında bu görüş ayrılıkları, RF'nin BM Güvenlik Konseyi'nde İran aleyhine alınan yaptırım kararlarını veto etmemesiyle başlamıştır. Taraflar arasında 2008'de anlaşmaya varıldığı halde, RF yaptırımlar nedeniyle İran'a S-300 füzelerinin satışını durdurmuş;⁷⁰ bu gelişmeler üzerine İran kamuoyunda RF'nin güvenilir bir ortak olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. RF'nin Güvenlik Konseyi'ndeki pozisyonunu ve İran ile ilişkilerini kendi menfaatleri doğrultusunda suiistimal ettiği dile getirilmiş, hatta bazı İranlı uzmanlar, RF'nin İran ile 5+1 grubu arasında sürdürülen müzakerelere dâhil olmasının büyük bir hata olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Hasan Ruhani sonrasındaki gelişmeler İran-RF nükleer iş birliğinin devam edeceğini gözler önüne sermiştir. İran, Kasım 2014'te Buşehr'de iki nükleer santral daha inşa etmesi için

⁶⁸ Bayram Sinkaya, "İran-Batı Nükleer Anlaşmazlığının Çözümü: Kapsamlı Ortak Eylem Planı", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5459> (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

⁶⁹ Nikolay Kozhanov, "Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations" Carnegie Moscow Center, Moscow, Russia, May 2015, s. 1-12.

⁷⁰ Moskova ve Tahran beş adet S-300 füze bataryasının teslimatı için 2007 yılında anlaşmaya varmış, ancak 2010 yılında Rusya, İran'a getirilen BM silah ambargosunu gerekçe göstererek teslimatı durdurmuştu. Bunun üzerine, 2011'de İran, Rusya'yı uluslararası tahkime götürmüştü ve kontrat şartlarını ihlal etmekle suçlamıştı. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160405_s300_rusya_iran (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2016)

RF ile anlaşmış; Rus Savunma Bakanı 15 yıl aradan sonra ilk defa Ocak 2015'te Tahran'a resmî ziyarette bulunmuştur.⁷¹ Ayrıca Nisan 2016'da ilk S-300 füzelerinin İran'a sevkiyatının başlamasıyla KOEP'in imzalanması sonrasında iki ülke ilişkilerindeki ciddi kriz beklentisi olan alanlardan biri daha çözülmüştür.

6. Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) Kapsamında İki Ülke İlişkileri

1996 yılında RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bir araya gelmesiyle temelleri atılan ŞİÖ'nün üyeleri, bölgedeki sorunlara ortak çözüm aramak için bir platformda buluşmuş ve “Şanghay Beşlisi” olarak tabir edildikleri bu kuruluş döneminde özellikle bölgesel güvenlik konusunda iş birliği yapmaya başlamıştır. ŞİÖ Tüzüğü'ne göre, örgütün temel amaçları; üye ülkeler arasındaki dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı güvenin kuvvetlendirilmesi; ekonomik-ticari, bilim-teknik, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, çevre ve diğer alanlarda etkin iş birliğinin geliştirilmesi; bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesi için ortak hareket edilmesi olarak sıralanmıştır. Ayrıca “terörizm, kökten dincilik ve bölücülük” ortak düşman olarak kabul edilmiştir.⁷²

15 Haziran 2001'deki toplantıda Özbekistan'ın da katılımıyla örgüt Şanghay İş Birliği Örgütü adını almıştır.⁷³ 2012 Pekin Zirvesi'nde Türkiye'nin diyalog ortağı olmasıyla giderek daha güçlü bir küresel güç haline gelmeye başlayan⁷⁴ örgütte, hâlen Moğolistan ve İran gözlemci ülkeler; Beyaz Rusya, Sri Lanka ve Türkiye diyalog ortağı ülkeler arasındadır.⁷⁵

⁷¹ Bayram Sinkaya, “Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenî”, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016, Cilt 8, Sayı 72, s. 23-24.

⁷² Charter of the Shanghai Cooperation Organization, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=69> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015).

⁷³ Burak Çınar, “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, Aralık 2008, s. 33.

⁷⁴ Esmâ Özdaşlı, “Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 4, Sayı 6, Bahar -2012, s. 108.

⁷⁵ Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>

ŞİÖ üyeleri 2015 yılında RF'nin Ufa kentindeki ŞİÖ Zirvesine kadar bölgenin güçlü ülkeleri olan Hindistan ve Pakistan'dan oluşacak muhtemel bir genişlemeye sıcak bakmazken; zirve sonucunda her iki ülkenin de 2016 yılındaki zirveye kadar tam üye olması kararlaştırılmıştır. Böylece 2004'ten beri gözlemci ülkeler olan Hindistan ve Pakistan'ın katılımıyla, ŞİÖ, kontrol alanını dünya nüfusunun yarısından fazlasını kapsayacak şekilde genişletmiştir. ŞİÖ yetkilileri, iki rakip ülkenin ilk defa aynı güvenlik bloğunun üyesi olduğu bu adımı yapıcı bir gelişme olarak tanımlamış; hatta Çin Dış İlişkiler Bakanı Yardımcısı Cheng Gouping, "Hindistan ve Pakistan'ın ŞİÖ'ye girişinin ŞİÖ'nün gelişmesinde büyük bir rolü olacağı ve karşılıklı ilişkilerin gelişmesini sağlayacağı" açıklamasında bulunmuştur.⁷⁶

Çin ŞİÖ'yü yalnızca güven artırıcı önlemlerin alındığı bir platform olarak değil; aksine ekonomik ve siyasi olarak daha etkili 'çok taraflı iş birliği örgütü' olarak görmek istediğini her fırsatta dile getirmiştir/getirmektedir. RF ise, Şanghay'ı, 1993'te uygulamaya koyduğu "yakın çevre doktrini" çerçevesinde yeniden şekillendirdiği dış politika anlayışına uygun biçimde, arka bahçesi olarak görmeyi sürdürdüğü Orta Asya Cumhuriyetlerinin Çin'le olan temaslarını kendi denetiminde gerçekleştirecek bir mekanizma olarak görmüştür.⁷⁷ Ekonomik kalkınmanın temelinde enerji olduğunu düşünen RF, enerji konusunda önemli bir yeri olan Orta Asya'da ayrılıkçılığa dayalı bölünme tehdidi algıladığı için, ŞİÖ'yü etkin bir güvenlik örgütü olarak kullanmak istemektedir.⁷⁸ RF ve Çin'in Şanghay'a bakışlarının en önemli ortak noktası, bu ortaklığın bölgedeki ABD etkisini kırarak

(Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

⁷⁶ "Hindistan ve Pakistan ŞİÖ'ye Neden Katıldı", <http://www.dunyabulteni.net/yazar/munev-alam/20286/hindistan-ve-pakistan-sioye-neden-katildi> (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

⁷⁷ Ahad Andican, "Çin Satrancında Orta Asya", *Avrasya Dosyası Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 24.

⁷⁸ Burak Bilgehan Özpek, "Şangay İşbirliği Örgütü ve Rusya", *Global Strateji Dergisi*, Yıl 2, Sayı 6, Yaz 2006, s. 149.

bir katalizör vazifesi görmesidir.⁷⁹

ŞİÖ, Hindistan ve Pakistan'ın üyeliği sonrasındaki son genişlemeyle, yaklaşık dört milyar nüfusu ile dünya nüfusunun %50'sini oluşturan bir örgüt haline gelmiştir. Ayrıca örgüt BM Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesine ve dünyadaki nükleer güce sahip ülkelerin yarısından fazlasına sahiptir. Üye sayısı sekiz olmasına rağmen, sahip olunan bu güç, örgütün etkinliğini göstermesi açısından önemli bir ölçüttür. ŞİÖ bu açıdan gerek Avrasya, gerekse dünya siyasetini etkileme gücü olan ve gelecekte de bu gücü artırma ihtimali olan bir örgüttür. Özellikle ABD'nin Afganistan müdahalesiyle Çin ve RF'nin "yaşam alanlarına" girme girişimleri, örgütün son yıllarda yaptığı dönüşümün ve daha da kurumsallaşmasının en önemli nedenidir. ŞİÖ, bu açıdan, son yıllarda sık sık dile getirilen ABD karşıtı bir oluşum olma özelliğini daha da gün yüzüne çıkartmıştır. Güvenlik alanında ŞİÖ'nün geliştirilmesi, örgütün "Doğu'nun NATO'su" gibi isimlerle anılmasına neden olmuştur.⁸⁰

Terörizm, dinî radikalizm ve ayrılıkçılık konusunda ortak gündeme sahip olan ŞİÖ, bölgesel güvenlik kapsamında da 2005'teki toplantısında olduğu gibi çıkışlar sergilemektedir. Söz konusu zirvede, ABD'den Orta Asya'dan çekilmesi için takvim istenmiştir.⁸¹ Örgütün askerî yönden aldığı kararları nedeniyle, ŞİÖ'ye "NATO'nun Şeytan İkizi"⁸² yakıştırması yapılmaktadır. İşte tüm bu unsurlar İran'ı ŞİÖ üyeliği konusunda motive etmektedir.

İran, 2004 Astana Zirvesi'nde Pakistan ve Hindistan ile birlikte ŞİÖ'ye "gözlemci üye" olarak kabul edilmiştir. İran, güvenlik alanında ve uluslararası alanda yaşadığı bu yalnızlığını dengelemek adına bölgede etkili olan RF-Çin ikilisiyle iş birliği arayışlarını sürdürmüştür/sürdüremeye devam etmektedir. Bu doğrultuda gözlemci

⁷⁹ Özdaşlı, a.g.m., s. 110.

⁸⁰ Özdaşlı, a.g.m., s. 120.

⁸¹ Özpek, a.g.m., s. 148.

⁸² Evgeny Morozov. "NATO's Evil Twin", TCS Daily, http://www.ideasinactiontv.com/tcs_daily/2006/06/natosevil-twin.html (Erişim tarihi: 01 Haziran 2015).

statüsünde bulunduğu ŞİÖ'ye tam üyelik İran için önem taşımaktadır. ŞİÖ daimi üyeliği, Avrupa ve ABD karşısında daha güçlü ve bağımsız olmasını sağlayacağından İran için önem taşırken; Çin ve RF ise her ne kadar başladığı günden bugüne kadar İran nükleer krizi konusunda BM Güvenlik Konseyi'ndeki kozlarını kullanmış ve İran'a yaptırım ve askerî müdahale yapılmaması yolundaki tutumlarını sürdürmüşse de nükleer krizin tarafı olan bir İran'ı bünyelerine alma konusunda çok istekli olmamıştır. ŞİÖ üyeleri ve İran arasındaki en önemli müşterek konu; her iki tarafın bölgede çok kutuplu bir düzenin sağlanmasını hedeflemesi ve ABD'nin tek taraflı politikalarını frenlemek istemesidir.⁸³

RF, ŞİÖ üyeleri içinde İran'la en çok jeopolitik ortaklık ve iş birliği arayışı içinde olan ülke konumundadır. Bu kapsamda İran'ın ŞİÖ üyeliğini en çok destekleyen ülke RF'dir. Son olarak RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Moskova'daki ŞİÖ Dışişleri Bakanları toplantısının ardından, örgütün Genel Sekreteri Dmitri Mezentsev ile yaptığı açıklamada, "Toplantıya katılanların, İran'ın ŞİÖ'deki rolünün güçlendirilmesi ve nükleer programıyla ilgili sorunun herkesi memnun edecek şekilde çözülmesi gerektiği konusunda görüş birliğine vardığını" ve İran'ın ŞİÖ'ye tam üyeliğinin önünde engel bulunmadığını söylemiştir.⁸⁴

7. Sonuç Yerine: İki Ülke İlişkilerinde Gelecek Beklentileri

RF ve İran, buldukları bölgede bazı çatışan alanlara rağmen ortak çıkarlar etrafında yakınlaşmalarını sürdürmektedir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, taraflar arasındaki ilişkiler bölgesel iş birliğinden nükleer iş birliğine kadar uzanmıştır. RF ve İran, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ABD ve NATO ile yakınlaşan ilişkilerinden endişelenmekte; bölgede ABD'nin etkisinin genişlemesine karşı çıkmakta ve Suriye meselesinde Esad'ın yanında yer almaktadır. Öte yandan, İran gibi, RF

⁸³ Arzu Celalifer Ekinci, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve İran", <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=441> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015).

⁸⁴ Rusya'dan ŞİÖ'de İran'a Destek, <http://www.aydinlikgazete.com/ekonomi/rusyadan-siode-irana-destek-h71433.html> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015).

de Orta Asya ve Trans-Kafkasya bölgesinde ABD'nin çıkarlarına uygun yeniden yapılanmaların ortaya çıkmasından rahatsız olmuştur. Bunların sonucu olarak, İran bugün Ermenistan'a yakınlaşmakta ve RF'yle ilişkilerini de sürdürerek, RF-Ermenistan-İran ittifakını destekler görünmektedir. Çin'in de son yıllarda RF ve İran'a yakın politikalar benimsemesi, bölgede İran'ın istediği yönde bir kutbun oluşabileceğinin sinyallerini vermektedir.

11 Eylül sonrası şekillenen şahinci ABD dış politikası, önem derecesine göre sırasıyla RF, Çin, İran ve AB'yi huzursuz etmektedir. Bu husus da İran'ın özellikle RF'yle daha yakın bir dış politika takip etmesini sağlamaktadır.⁸⁵

RF'nin İran politikasının temeli, İran'ın jeopolitik konumuna ve İran'a yönelik silah ve nükleer malzeme ticaretine göre şekillenmiştir. Bu noktada İran'ın RF'le nükleer ve askerî alandaki iş birliğini geliştirmek istemesi, RF ekonomisi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya'da ABD'nin etkisini artırma girişimleri karşısında, İran, RF için önemli bir stratejik ortak olarak algılanmaktadır. ABD'nin tüm tepkilerine karşı RF'nin Buşehr'deki santralin yapımını tamamlaması, RF'nin ABD'den bağımsız bir güç olarak hareket ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer taraftan, İran, özellikle 2015 yılındaki gelişmelere kadar, AB ve ABD tarafından uygulanan ekonomik ambargolar ve siyasi yalnızlaştırma politikası nedeniyle bölgeye yönelik dış politikasında RF ile iyi ilişkiler geliştirmeyi öncelikli haline getirmiştir. Bu kapsamda, ŞİÖ üyeliği konusunda RF'nin yaptığı son açıklama, İran'ın bu politikasının en önemli meyvelerinden olmuştur.

Her iki ülkenin enerji konusunu daha geniş jeopolitik amaçlarla kullanma hevesi, küresel düzeyde Avrupa, Türkiye ve Balkanlar gibi pazarlarda başat enerji tedarikçisi olma potansiyeli taşıması ve

⁸⁵ Mehmet Durmuş, "Nükleer Enerji Bunalımı ve İran'ın Uluslararası Sisteme Yeniden Entegrasyonu", <http://77www.network54.com/7forum/7389647message> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2008).

Hazar'ın Statüsü konusu iki ülke arasında çatışma potansiyeli taşıyan alanların başında gelmektedir. Ayrıca İsrail'i ilk ziyaret eden Rus lider olan Putin'in İsrail'e verdiği önem, İran tarafında rahatsızlık yaratmaktadır.

Ancak RF, İran ile kurduğu yakın ilişkiler sayesinde bu ülke üzerindeki etkisini giderek artırmakta; bu "stratejik ortaklık" RF'ye Orta Doğu'da daha aktif bir rol oynaması için fırsat vermektedir. İran da bölgesel politikalarında ve askerî alanda RF desteğini almaktadır. Sonuç olarak, RF ile İran arasındaki mevcut ilişkiler, özellikle enerji alanındaki çıkarlarda çatışma potansiyeli taşısa da, iki ülkenin ortak güvenlik kaygıları, karşılıklı ticari çıkarları ve hem Orta Asya hem de Orta Doğu bölgelerindeki (özelinde Suriye) çıkarlarının kesişmesi ile doğru orantılı olarak gelişmektedir/gelişmeye devam edecektir.

Summary

Iran has always been a strategic country for Russian Federation (RF) when shaping its regional policy. Historically, though Russian-Iranian relation mostly has been competitive especially after the Cold War period, there is a cooperation between two countries in the mutual regional policy and nuclear energy areas, because of RF's the new political definitions, of isolation policy for Iran by the US and the West, of geographical proximity and of common regional interests. In the post-Cold War era, Iran has played a decisive role in RF's Central Asia policy. Meanwhile, Iran has often entered into rapprochement with the RF because of its "security concerns".

In the period after the Cold War, the emergence of the US as a global power and its increasing interest in the Eurasian region has disturbed the regional states such as Iran and China, like RF. Therefore, after 1990, RF has developed its relations with Iran usually in the security perspective.

Russian and Iranian interests in Central Asia are similar to each other. The main reason for this is the discomfort situation for RF and Iran after the independences of the Turkish Republics in the region.

With the strategy created for RF to recapture the position as the great power in international system and developed by Putin in the 2000s, RF's contacts with Iran have increased. At the same time, RF has emerged as the sole country, which could cooperate in the region and world politics for Iran, which has faced economic and political sanctions by the US and the Western countries for its nuclear activities.

The most important common point, which converges these two countries in the security context, is Syria issue sitting on the world agenda in 2012. When these cooperation areas are strengthening, bilateral relations have come to the level of strategic partnership in Syria issue. RF has intended to prevent to the United States as a single hegemonic power in the Middle East by supporting Bashar al-Assad in the international arena. After the collapse of the Soviet Union, RF has been busy with its internal affairs and its situation has prepared the ground for this unilateral US intervention in the Middle East. RF takes great discomfort from the US, which increases its hegemony activities in the Middle East with 2001 Afghanistan and 2003 Iraq intervention. At the same discomfort has been felt by Iran and this situation prompts the two countries to cooperate.

One other area of cooperation between the two countries is on the nuclear works. Indeed, Iran's current development in an important infrastructure on current nuclear field has taken place with the support of the RF. RF, which has great contributions to the Iran's nuclear work, will have benefits but also have some points of concern after the agreement, which solved the Iran nuclear issue diplomatically, signed in July 2015. However, Russian Defense Minister had the first official visit in fifteen years to Tehran in January 2015 and RF has begun shipping the first S-300 missiles to Iran in April 2016. Thus, it ended RF concerns.

Another area of cooperation between the two countries is the Iran's membership to the Shanghai Cooperation Organization (SCO). RF is a country which the most supportive of Iran's membership in SCO members.

The fact that the two countries have huge hydrocarbon resources and that they want to use their energy resources as wider geopolitical objectives has caused competition between the two countries. However, in order to give weight to produce natural gas, Iran needs technical facilities in the country and also serious foreign capital and technology. Russian companies having the international standards on oil and gas sector can provide the foreign capital and technology, which Iran needs.

Status of the Caspian issue is one of the problem areas in bilateral relations. Iran supports the two theses on the issue. One of them is “common ownership” (condominium) and the second one is the division of the Caspian into five equal parts (20%). Kazakhstan having about half of the Caspian Sea and RF have not accepted theses offers.

Thanks to close relations with Iran, RF has increased its impact over the country. This “strategic partnership” also gives RF the opportunity to play a more active role in the Middle East. Through this strategic partnership, Iran also gains RF’s support in its regional policy and military fields. Consequently, this article claims that RF and Iran will continue to approach each other in mutual cooperation areas, despite having conflicting interests in the region.

Kaynakça

Kitaplar

ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008.

DUGİN Alexander, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 2. Baskı, Çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 73-80.

Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, *Genelkurmay SAREM Başkanlığı Yayınları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2007.

HACISALİHOĞLU Yaşar, *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye*, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2001.

KAYA Emrah, “İran İslam Cumhuriyeti – Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010)”, Necati İyikan (ed.) , *Orta Asya- Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2003*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011.

MİKAİL Elnur Hasan, *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası Cilt 2*, 1981-2001, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ŞEKER Sevim, “Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010)”, Necati İyikan (ed.) , *Orta Asya- Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2003*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011.

YANAR Savaş, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Makaleler

ALTIN Vural, “Nükleer Enerji”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Ağustos 2004 Sayısının Eki.

ANDİCAN Ahad, “Çin Satrancında Orta Asya”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, 2006.

ARIKAN Pınar, “İran-Rusya Mutabakat Anlaşması: Stratejik Ortaklık mı?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 64, Ankara, 2014.

BAYRAKTAR Gökhan, “Hazar’daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, *Stratejik Öngörü*, Sayı 11, 2007.

ÇINAR Burak, “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, Aralık 2008.

KANTARCI Şenol, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı ‘Koalisyonlar Dönemi mi?’”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, Aralık 2012.

KARABULUT Bilal, “Karadeniz’den Orta Doğu’ya Uzanan Bir Dış Politika Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 15, Güz 2007.

KESKİN Arif, “ABD-İran Gerginliğinde Yeni Bir Dönem: ABD-AB Yakınlaşması”, *Stratejik Analiz*, Cilt 5, Sayı 60, Nisan 2005.

KİBAROĞLU Mustafa, “İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?”, *Avrasya Dosyası Dergisi- İran Özel Sayısı*, Cilt 5, Sayı 3, Güz 1999.

OĞAN Sinan, “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar”, *Avrasya Dosyası*, Sayı 147, Ankara, 2001.

ÖZDAŞLI Esmâ, “Çin ve Rusya Federasyonu’nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 4, Sayı 6, Bahar 2012.

ÖZPEK Burak Bilgehan, “Şanghay İşbirliği Örgütü ve Rusya”, *Global Strateji Dergisi*, Yıl 2, Sayı 6, Yaz 2006.

ÖZTÜRK Mustafa, “SSCB’den RF’ye Moskova’nın Şam Politikası” *V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı, Bildiriler, 11-12 Aralık 2013*, Uludağ Üniversitesi Mete Cengiz Kültür Merkezi, Bursa, Türkiye.

SİNKAYA Bayram, “Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Eksenini”, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat 2016, Cilt 8, Sayı 72.

TERZİOĞLU Süleyman Sırrı, “Hazar’ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)*, Cilt 3, Sayı 5, 2008.

UYGUR Hakkı, “İran ve Arap Baharı”, *SETA Analiz Dergisi*, Sayı 52, Mart 2012.

VELİEV Cavid “Moskova’nın Zorunlu Müttefiki: İran”, *Cumhuriyet Strateji*, Yıl 1, Sayı 36, 7 Mart 2005.

YAVUZ Celalettin, “Sorunlu Komşu İran: Çıkarlarımız Örtüyor mu, Çakışıyor mu?”, *2023 Dergisi*, Şubat 2006.

Tezler

GÖK Gonca Oğuz, “İran’ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü”, Gebze, 2000, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAHRAMAN Emel, “2000’li yıllarda Türk-İran İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2013, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Raporlar

ATEŞAĞAOĞLU Ümit, “*İran Ülke Raporu*”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Raporu, Mayıs 2012.

BELOBROV Y.Y., VOLODİN A.G., DEMİDENKO S.V., KOZYREV N.I., LANKİN Y.V., NOVİKOV V.Y., SAZHİN V.I., YURTAEV V.I., “*Modern Russian-Iranian Relations: Challenges and Opportunities (Working Paper)*”, Russian International Affairs Council (RIAC), Moscow 2014.

“*BP Statistical Review of World Energy Report*”, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2015).

İran Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Raporu, Şubat 2015.

KOZHANOV Nikolay, “*Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations*”, Carnegie Moscow Center, Moscow, Russia, May 2015.

KAMALOV İlyas, “Rusya’nın Orta Doğu Politikası”, ORSAM Rapor No: 125, *The Black Sea International Report*, No: 23, Temmuz 2012.

SIPRI Yearbook 2014, *Armaments, Disarmament and International Security Report*, <http://www.sipri.org/yearbook/2014/05> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2015).

Gazeteler

Dünya Gündemi Gazetesi, 3–10 Temmuz 2005.

İnternet Kaynakları

CAFERSOY Nazım, “Rusya-İran İlişkilerinde Stratejik Boyut”, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3526-rusya-iran-iliskilerinde-stratejik-boyut.html> (Erişim tarihi: 27 Mart 2015)

Charter of the Shanghai Cooperation Organization, <http://www.sectesco.org/EN123/show.asp?id=69> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015).

Direction of Trade Statistics (DOTS), <http://elibrary-data.imf.org/Data/Report.aspx?c=1449337&d=33061&e=170921> (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2015).

DURMUŞ Mehmet, “Nükleer Enerji Bunalımı ve İran’ın Uluslararası Sisteme Yeniden Entegrasyonu”, <http://77www.network54.com7forum/7389647message> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2008).

EKİNCİ Arzu Celalifer, “Şanghay İş Birliği Örgütü ve İran” <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=441> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015).

GORDON Michael R., SANGER David E., “Deal Reached on Iran Nuclear Program; Limits on Fuel Would Lessen With Time”, <http://www.nytimes.com/2015/07/15/world/middleeast/iran-nuclear-deal-is-reached-after-long-negotiations.html> (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

“Hazar Bölgesinin Dünya Jeopolitiğindeki Yeri”, <http://politikaakademisi.org/hazarin-hukuki-statusu-sorunu-cozume-kavusturulabilir-mi/> (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015).

“Hindistan ve Pakistan ŞİÖ’ye Neden Katıldı”, <http://www.dunya-bulteni.net/yazar/munevver-alam/20286/hindistan-ve-pakistan-sioye-neden-katildi> (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

<http://www.state.gov/documents/organization/65462.pdf>, 29 Nisan 2006 (Erişim tarihi: 03 Mart 2008).

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160405_s300_rusya_iran (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2016)

“İran Nükleer Santralini Açıyor”, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-nukleer-santralini-aciyor-8808.html> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2015).

JALALİ Ali A., “The Strategic Partnership of Russia and Iran”, Parameters, Winter 2001-02, <http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/01winter/jalali.htm> (Erişim tarihi: 10.11.2009).

KAMALOV İlyas, “Orta Doğu Silah Pazarı’nda Rusya’nın Payı”, <http://ilyas-kemaloglu.com/guncel-detay.aspx?d=72> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2015).

KHAJEHPUR Bijan, “Iran Opens New Chapter In Relations With Russia”, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2014/02/iran-russia-relations-new-chapter.html###ixzz3TzjtNct4> (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

KESKİN Arif, “İran-Rusya İlişkileri Nereye?”, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=201 (Erişim Tarihi: 27 Mart 2015).

MOROZOV Evgeny. “NATO’s Evil Twin”, TCS Daily, http://www.ideasinactiontv.com/tcs_daily/2006/06/natosevil-twin.html (Erişim tarihi: 01 Haziran 2015).

“Rusya Federasyonu-İran Askeri-Teknik İlişkileri”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/213/rusya_federasyonu-iran_askeri-teknik_iliskileri (Erişim Tarihi: 26 Mart 2015).

“Rusya’dan İran’ı Rahatlatacak Açıklama”, <http://arsiv.ajans5.com/detay/2014/01/10/rusya-dan-iran-i-rahatlatacak-anlasma.html> (Erişim tarihi: 8 Nisan 2015).

“Rusya Federasyonu: İran’a Ambargo Etkisiz Olur”, Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/2006/03/09/son/sondun29.asp>, 9 Mart 2006 (Son erişim tarihi: 05.04.2009)

Rusya'dan ŞİÖ'de İran'a Destek, <http://www.aydinlikgazete.com/ekonomi/rusyadan-siode-irana-destek-h71433.html> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015).

SİNKAYA Bayram, "İran-Batı Nükleer Anlaşmazlığının Çözümü: Kapsamlı Ortak Eylem Planı", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazi/goster.aspx?ID=5459> (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2015).

TURAN Davut, "İran Dış Politikasının Nükleer Çıkmazı", Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, 18 Eylül 2005, <http://www.tasam.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=87> (Erişim tarihi: 11 Kasım 2009).

